

РОЗВИТОК ДІЇ

Тетяна ГОНЧАРОВА

Таємниця спадщини кіровоградського електрика.

("Київські відомості", 1994 р., 26 травня)

— Ми зрозуміли, — розповідає голова комісії, створеної у зв'язку з колекцією Ільїна, Валерій РЕПАЛО. — що прослідкувати за всіма цінностями, доки вони перебувають у будинку, нам не вдасться. Адже ніхто напевне не знав, що є в колекції. Її не зареєстровано, каталога немає. Тож вирішили вивезти все, що залишилося після Ільїна, розмістити у своїх приміщеннях. Протягом шести місяців Подільковці можуть подати позов до суду. І якщо доведуть, що там є речі, котрі належать їм особисто, їх повернуть.

КОЛЕКЦІЯ ІЛЬІНА ЧИ МАЙНО ТРЬОХ ПОКОЛІНЬ?

— Ніякої колекції Ільїна не існує, — заявила нам Ірина Подількова, — У цьому будинку жили три покоління. Кожен зробив свій внесок. Моя бабуся з родини Римських-Корсакових. Її вдалося зберегти чимало фамільних цінностей. Батько служив у Німеччині, багато речей вони з мамою привезли звідти. Про який заповіт дяді Шури нам весь час торочать?

Якщо виходити з наукової точки зору, то колекція — це не просто зібрані предмети, але описані, враховані, зареєстровані. Відповідно до закону особливо цінні екземпляри повинні мати ліцензію, щоб держава могла прослідкувати за продажем шедевра, передачею його у спадок або в дар комусь. Але складається враження, що в домі колишнього електрика точної кількості рідкісних речей не знав ніхто; срібною ложкою Фаберже могли мішати їжу для курей...

— Теж мені рідкість, ложка Фаберже, — махає рукою Ірина Іванівна, — На початку століття такі ложки знали мало не на конвейєрі. Хіба що клеймо тут цінне. Співробітниця київського музею приїздила й охала: "У нас така ложка на цілий музей одна". Зраділа, звісно, що й друга з'явилася.

Ще одна деталь. Якщо зібране назвати колекцією Ільїна, то за відсутності прямих нащадків і спеціального заповіту все переходить у власність держави. А племінники намагаються довести, що майно нажито всією родиною. Тому ніхто не має права вдиратись до чужого дому й забирати власність сім'ї.

— Через два місяці після смерті дяді Шури, — розповідала Ірина Іванівна, — до будинку вдерлися співробітники міліції з автоматами. Два тижні вдень і вночі судові виконавці рилися в будинку, описували майно. У флізелі (мається на увазі недобудований дім. - Т.Г.) дуже холодно, тому все, що там було, ніхто не розбирає. Складали все, що трапляється під руку, до мішків, а потім солдати повантажили їх в машину.

Термін арешту незабаром закінчиться. Племінники обов'язково подадуть позовну заяву до суду, доведуть, що дві третини всього майна належать їм. Але... Семеро кіровоградських адвокатів Подільковим уже відмовили. Андрій та Ірина побоюються, що не зможуть знайти собі підходящих захисників. Більше того, впевнені, що держава нізащо не відмовиться від можливості отримати безкоштовно чималі цінності. Але здаватися Подільковці не збираються.

НА ГОРИЩІ ШЕДЕВРІВ БІЛЬШЕ, НІЖ В ОБЛАСНОМУ МУЗЕЇ

З ветхого будинку на околиці Кіровограда вантажівки вивезли близько п'ятисот мішків. Десятеро судових виконавців описували майно два тижні. Розбирати колекцію без респіраторів було просто неможливо. Бруд завтовшки в палець вкривав кожен предмет, кожну книжку. Чимало фахівців, котрі займалися "розкопками", нещадно кашляли, хворіли. Цілоком несподівано скромні музейні працівники обласного центру опинилися у самому епіцентрі культурного бенкету. Тепер вони мовчазно сподіваються на те, що столиця не простягне руку за скарбами провінції. Адже в Ільїна виявилось набагато більше рідкісних речей, ніж у краєзнавчого музею та обласної бібліотеки.

Ми пів дня знайомилися з колекцією Ільїна. Уявіть собі тисячі книг від шістнадцятого століття по двадцяте. Тут вершина поліграфічного мистецтва "Візантійські емалі із зібрання Звенигородського".

У минулому столітті налічувалося тільки шістьсот примірників цього видання. Обкладинка — шагрєнева шкіра, тиснена червоним золотом, Навіть закладку шито золотом і сріблом. Усі чотири томи "Царського та імператорського полювання на Русі", ілюстровані видатними російськими художниками Рєпіним, Васнецовим, Суриковим.

У зібранні простого кіровоградського електрика — майже всі першоджерела з україністики, книги Івана Федорова, повний комплект Євангелій, починаючи з XVI століття, а також рукописи Пушкіна, Лермонтова, Гоголя. Є навіть шматок папірису, пергаментні гори. Книжкова колекція, як сказав Олександр Чуднов, завідувач відділом рідкісних книг обласної бібліотеки, — вищий пілотаж колекціонування.

Чимало книжок із позначками різних бібліотек. Як вони потрапили до Ільїна? Є кілька видань з екслібрисом сім'ї Михалкових. Так-так, сім'ї кінорежисера Микити Михалкова. У колекції опинилося навіть Євангеліє, подароване місту імператрицею Єлизаветою. Із подивом виявили співробітники музею "свої" експонати, які зникли багато років тому. А також цінності з інших музеїв України.

Особливо багато культурової атрибутики: срібні хрести, потири, ікони у срібних оправках із дорогоцінними каменями. Диво колекції — ікона XVI століття "Богоматір-Одігітрія" в срібній оправі з перлинами. Шок у фахівців викликав срібний кухоль роботи видатного українського майстра вісімнадцятого століття Івана Равича, який виконував в основному замовлення для церкви. Світських виробів — одиниці. У багатьох каталогах фігурує "кухоль Мазепи", про який чули всі шанувальники старовини. І от знайдено ще один витвір Равича. Ймовірно, виготовив його майстер для Петра Першого.

Із живописних полотен найцінніше — портрет Катерини II в одязі гетьмана. Зараз фахівці визначають, пензлю якого художника він належить. Можливо, й самому Левицькому, а може, його учню. В усякому разі картина напевно з майстерні великого російського художника.

Чудові меблі, переважно вісімнадцятого сторіччя, зараз реставруються. Вони в такому плачевному стані — поїдені шашелем, зруйновані вогністю — без допомоги "протягнуть" недовго.

Чесно кажучи, мені важко погодитися з Іриною Подільковою, яка вважає, зібрані твори звичайним майном. Певна річ, колекцією в чистому вигляді те, що ми побачили, не назвеш. Але те, що речі колекційні, не викликає ніякого сумніву. Більше того, є певна логіка в тому, що збирав Ільїн. Мабуть, особливо впадовав Олександр Борисович вісімнадцяте століття: мікроскопи, меблі, навіть пляшки саме того часу.

- Я тільки одного не можу зрозуміти, - сказав директор краєзнавчого музею Павло Босий, - як Ільїн, досвідчений колекціонер і фахівець, міг так парварварськом поводитися зі своїми скарбами?

ТО ХТО Ж ВИ, ОЛЕКСАНДРЕ БОРИСОВИЧУ?

Запитань "як" у цій справі більш ніж досить. Найголовніше з них: як скромний електрик обласного центру міг зібрати таку колекцію? Всієї правди про Ільїна не знає, мабуть, ніхто. Кажуть, був він чудовим реставратором. грошей за свою роботу не брав. Платили йому якимись цінностями. Коли закривали церкви в околицях Кіровограда, то передавали начиння Ільїну на зберігання. Ходять чутки, що не гидував він краденим, що самі директори музеїв та бібліотек свого часу активно співробітничали з Олександром Борисовичем. Злі язики стверджують, що був Ільїн "у законі", а все зібране не що інше, як злодійський "завал".

Цікаво, що, проживши понад тридцять років у Кіровограді, Ільїн не привернув до себе уваги ні властей, ні злочинного світу. Правда, один раз залетів якийсь одинак у дім до Ільїна, поцупив кілька книг, золоті монети. Злодія розшукали буквально через два-три дні, книги повернули, від золотих монет Олександр Борисович відмовився.

У Кіровограді Ільїна порівнюють то з Плюшкіним, то з Гобсеком. Та мені здається, що тут інший психологічний тип. Звичайно, є серед скарбів речі невігядливі, навіть дивні. Наприклад, радянський автомат, який за п'ятнадцять копійок випускав струмінь одеколону, тощо. Та Олександр Борисович, був людиною обізнаною, незамінним консультантом з різних питань. Можливо, будучи невибагливим у побуті, вважав, що й зі скарбами гріх церемонитися.

Фахівці мало не плачуть, бачачи шедеври, які руйнуються, пожолоблені книги, трухляві меблі: "Іх би в інші руки". Та скільки в "інших" руках добра пропало? Хіба зміг би хтось поручитися, що унікальні ці вироби не згинули б, якби не потрапили вони до Олександра Борисовича? Є ще один нюанс: на горіщі зберігалися прижиттєві видання Грушевського, Винниченка. Ті книжки, за які можна було опинитися свого часу за ґратами.

Зараз у Кіровограді чекають процесу в зв'язку з колекцією Ільїна. Від судової ухвали залежатиме, якого господаря знайдуть шедеври. Та сподіваюся, всі вони будуть хоча б живими.

Віталій ПОСТОЛАТІЙ

От Полуботка до Ильина

("Украина-Центр" 1994 р., № 2, 21 січня)

Как уверял всех нас один из депутатов Верховного Совета, Украину спасут сокровища гетмана Полуботка. Да вот с этими сокровищами вышла заминка. Никто не знает их сегодняшнее местонахождение. Кивают на британский Национальный банк, но английские банкиры хранят молчание. Плохо дело. А нам сейчас, как никогда, необходимо чудо. Что говорит, Украина сегодня в такой уже безнадёге.

И вот чудо явлено! Воздалось-таки по вере. Кировоградские средства массовой информации дружно, скопом, навалом обрушили на нас лавину ошеломительной информации: умер-де один из потомков знатного дворянского рода, кстати, Римских-Корсаковых, правда, не из композиторов, но суть не в этом. Главное, что чудо состоялось. Умерший жил в Кировограде в доме, который ему не принадлежал, без прописки и, значит, без талонов на сахар. Вроде бы работал по электрической части и по части реставраторского искусства. Очевидно, неплохо зарабатывал. Но жил скромно, можно сказать, аскетично: ни приличного костюма не было, ни красной икры на столе. Словом, ограничивал себя во всем. Даже похороны были скромными и неприметными. Но этот самый Александр Ильин (так звали покойника) оставил после себя баснословное наследство. У него была патологическая склонность к коллекционированию: он собирал книги, иконы, картины, старинное оружие.

Умер Ильин в октябре прошлого года. Шум вокруг его имени начался в январе года нынешнего. И эта пауза сама по себе достойна отдельного исследования. Но сейчас о другом. Ильин умер, не оставив ни прямых наследников, ни завещания. Начальник управления юстиции облгосадминистрации категоричен: все должно перейти государству! Так что коллекцию изъяли на временное сохранение до окончательного решения ее судьбы, до решения суда.

Но вот загвоздка. В этой коллекции есть такие вещи, которые оценит не только в Кировограде, но и в Украине некому. Нужна международная экспертиза, и, значит, нужно время. А ждать не хочется. Хочется чуда. И "Вечерняя газета" от 14 января провела независимую экспертизу и оценила ильинскую коллекцию в... 40(сорок!) миллиардов долларов. Ну, чем не чудо. Эту сумму даже трудно представить. Для наглядности: это четыре тонны чистого золота. Внешний долг Украины поднялся до четырех с половиной миллиардов долларов, ну, скажем те несколько жалких миллионов, которые Кравчук выторговал за ядерное оружие, и получается, что все это лишь капля в том море сокровищ, которые оставил нам Ильин.

Так что оставленных нам сокровищ хватит, чтобы рассчитаться с долгами, ну, украсть малую толику (привычка!) и сделать Украину процветающей европейской державой. На каждого из нас, если продолжать расчеты "ВГ", придется, считайте, по тысяче долларов! Да это же зарплата за 15-20 лет! А тут сразу, и без малейших усилий. Чудо...

Но спустимся на землю: то, что осталось после смерти Ильина в подвалах, к сегодняшнему дню подпорчено и влагой, и крысами. Представляете себе: крысы водят хоровод на Библии первопечатника Ивана Федорова. Где такое еще возможно? И где еще возможно, что один человек, да еще ограниченный в средствах, собрал больше, чем десяток государственных музеев с их многочисленными штатами и конечно же, более мощной финансовой базой?

Сегодня о коллекции много говорят, но мало кто ее видел: не пускают! Нас, очевидно, ждет еще не одна сенсация; а может быть, и не одна трагедия. Ильин — это бомба замедленного действия. А сколько будет вокруг этого имени домыслов, легенд, слухов. Один из них уже распространяется "Вечернюю газетой": сорок миллиардов долларов.

Увы, никаких реальных расчетов за этим не стоит, и надеяться на возврат колбасы по 2.80 не стоит. Ни Полуботок, ни Ильин Украину не спасут.

А так хочется чуда...

Олег БОНДАР

Чи вистачить скарбу Ільїна

на ковбасу пану Постолатію?

("Вечерня газета", 1994 р., 4 лютого)

Привернула увагу стаття В. Постолатія "От Полуботка до Ильина" в газеті "Украина-центр" за 21 січня цього року, в якій автор з таким апломбом і самовпевненістю намагався поіронізувати над "Вечірньою газетою", при цьому, мабуть, зовсім не задумуючись, що, спеціально перекручуючи і

підтасовуючи факти, він перш за все ставить під сумнів читацької аудиторії Кіровоградщини свою людську порядність. Незрозумілою є позиція автора, який, як педагог і колекціонер, мав би розумітися на методиці оцінки культурної спадщини, а не нав'язувати читачеві обивательське- "ковбасну" зневагу до унікальних історичних пам'яток.

Може б, і не варто було згадувати на шпальтах нашої газети ці своєрідні роздуми пана Постолатія, якби не намагання автора применшити в очах читачів значення унікальної колекції, знахідка якої, безперечно, є сенсацією нашого часу. І тим паче зведення всіх цих роздумів. "Но вот загвоздка, — пише п. Постолатій, — в этой коллекции есть такие вещи, которые оценит не только в Кировограде, но и в Украине некому. Нужна международная экспертиза, и, значит, нужно время. А ждать не хочется. Хочется чуда. И "Вечерняя газета" от 14 января про-

вела независимую экспертизу и оценила ильинскую коллекцию в... 40 (сорок!) миллиардов долларов. Ну, чем не чудо. Эту сумму даже трудно представить. Для наглядности: это четыре тонны чистого золота..." ("Украина-центр", 21 января 1994 г.).

Далекий від того, щоб виправдовуватись, та й не маю наміру цього робити, бо вищеназвану цифру одержав від компетентних осіб. Все ж хочу порекомендувати пану Постолатію навчитися читати, якщо перекручення фактів не було допущено умисно. У "Вечірній газеті" за 14 січня у статті "Скарби Ільїна" сказано: "Сорок мільярдів американських доларів — така неофіційна оцінка спадщини кіровоградського колекціонера Олександра Борисовича Ільїна. Фахівці ж вважають, що ця цифра значно занижена. Колекція — безцінна!" Тож "независимая экспертиза" "Вечірньої газети" залишається повністю на совісті автора та редактора "України-центр".

Тепер стосовно чотирьох тонн золота. Восени 1988 року мені довелося працювати на розкопках скіфського кургану в Долинському районі, і там серед інших речей було знайдено прикрасу до кінської збруї — золоту пластинку у формі риби. Її вага була трохи більше 100 грамів, але експерти встановили страхову ціну в 500 тисяч доларів. Використовуючи підрахунки п. Постолатія, ця пластинка мала б за вагою бути біля центнера. Тож чи варто переводити унікальні витвори мистецтва у тонни золота? Якщо підходити до проблеми з такого боку, то виходить і листи імператриці Катерини II, знайдені у колекції Ільїна, нічого не варті, бо в них можна хіба що загорнути ковбасу за **2.80**.

Проблема наукова, але з легким присмаком криміналу...

("Народне слово", 1994 р., 8 лютого)

Чутки, пов'язані з фактом віднайдення колекції О. Ільїна, який незадовго перед тим несподівано помер, сколихнули місто (ї не тільки) у перші дні січня. Мовилося (і навіть писалося) про речі часом неймовірні; правда нерідко тонула у домислах.

Що ж насправді являє собою "скарб Ільїна"? Врешті, що за людина був сам Олександр Борисович? Пошуки відповіді на ці питання ми спробували розпочати у науково-консультативній комісії по вирішенню питань, пов'язаних із колекцією О.Б Ільїна (така офіційна назва). Ця комісія стверджена обласною держадміністрацією. Вже місяць вісімнадцятеро фахівців, які входять до неї, працюють над розгадкою таємниці "скарбу Ільїна".

Кореспондент зустрівся із секретарем науково-консультативної комісії О. Чудновим — людиною, якій першій належить систематизувати результати її роботи в усіх напрямках, що впливають із характеру віднайденної колекції рідкісних речей і раритетів.

Кор.: Олександр Вікторовичу, після того, як історія зі "скарбом Ільїна", як охрестили колекцію журналісти, набула розголосу, і в офіційних установах, і на кухнях, так би мовити, говориться в основному про нього і куди менше — про особистість колекціонера. Чи не доречно було б нам спробувати заповнити цю прогалину?

О.Ч.: Ви знаєте, з Олександром Борисовичем Ільїним мене доля звела ще 1972 року. Ми познайомилися як колекціонери; він, звісно, був метром колекціонування, я — чи не наймолодшим у середовищі бібліофілів нашого міста.

Не скажу, що наші стосунки відразу стали довірчими; річ у тому, що мій новий знайомий взагалі дуже скептично ставився до моїх бібліофільських зацікавлень і можливостей. Лише набагато пізніше, коли я вже навчався в педагогічному інституті, він, як кажуть, "визнав" мене. Нас об'єднало велике зацікавлення забутим на той час жанром літератури — так званім "історичним анекдотом" кінця XIX століття. Серед письменників, які працювали в цьому жанрі, — Карнович, Шубинський, Пиляєв. Я тоді якраз почав писати студентську роботу про літературу історичного анекдоту. З цієї нагоди їздив у архіви інших міст — Санкт-Петербурга, приміром, і майже несподівано для себе знайшов неабиякою знавця історичного анекдота в особі О. Б. Ільїна у себе вдома, в Кіровограді. Це було тим більш цінно, що про таку літературу годі було знайти хоч би яку згадку в тодішніх підручниках. До речі, Валентин Пікуль у своїх романах безбожно використовував літературні пам'ятки історичного анекдоту.

Безперечно, Олександр Борисович був першорядним бібліофілом (у цьому ми, студенти, переконалися, консультуючись у нього). Він тонко відчував і красу книги як декоративної речі, і глибину її змісту.

Кор.: Олександр Ільїн збирав не тільки книги?

О. Ч.: Звісно, його колекція складається також, як ми бачимо, із найрізноманітніших коштовних ужиткових, декоративних речей, творів живопису. Але книги він цінував особливо: наприклад, за один книжковий раритет, наскільки мені відомо, віддав набір золотих монет.

Кор.: Очевидно, як і більшість видатних колекціонерів, Олександр Борисович не надто полюбляв житейську метушню?

О. Ч.: Так, він був людиною, яка цінувала самотність. Можливо, навіть відлюдником. До незнайомих людей ставився недовіркою, насторожено. Має, очевидно, підстави для цього.

Колекція О.Б Ільїна, як можна судити з перших підсумків роботи нашої комісії, приховує в собі ще багато незрозумілого, таємничого. Майже місяць приходять на роботу судові виконавці та фахівці, готуючи до опису те величезне культурно-історичне багатство, що його являє собою колекція. Маємо вже домовленості із фахівцями Києва, Львова про допомогу у виявленні походження, датуванні тієї чи іншої речі, книги, історичного документа чи пам'ятки.

Фахівці, які входять до нашої комісії, мають оперувати знаннями з археології, нумізматики, мов — від арабської до китайської (читати, здійснювати атрибуцію), уміти використовувати необхідну довідкову літературу. Наприклад, для ідентифікації одного зі знайдених портретів імператриці Катерини Другої треба перегорнути гору довідників з цього питання... Потім усі ці речі треба оцінити.

Кор.: До речі, наскільки близькі до істини цифри загальної оцінки колекції, які називалися в пресі?

О. Ч.: Вони виглядають, вибачайте, майже абсурдно. Приміром, цифра, названа "Вечіркою", співмірна з бюджетом такої країни, як Сполучені Штати Америки. Оцінка колекції — це ще справа майбутнього, Наприклад, ми визначаємо ціну за каталогами (якщо речі продавалися десь на аукціонах чи деінде). Коли ж йдеться про диво-книгу XIX століття "Византийские эмали", яка є шедевром як друкарської, так і художньої палітурної справи, то оцінити її буде важко ще й тому, що ми не маємо каталога, за яким можна було б визначити хоч приблизно її ціну; ми зверталися до найвідоміших фахівців, але й вони поки що не дали нам відповіді.

Кор.: Як О. Б. Ільїну вдалося дати раду такій великій кількості цінних історичних речей, пам'яток, книжкових раритетів, адже вони потребують певних умов зберігання й догляду?

О. Ч.: О, це особливе питання? Коли ми відчинили скриню, в якій зберігалася книга "Византийские эмали", то були прикро вражені: в скрині аж кишіло мокриць.

Тут доречно буде сказати про якусь двоїстість як ставлення Олександра Борисовича до цінних книг, витворів мистецтва чи живопису, так і його характеру взагалі. З одного боку, він був неабияким експертом старовини і майстром реставрації. Але, з іншого... Те, що побачили судові виконавці та працівники музеїв і бібліотек, розбираючи вдень і вночі нагромадження культурних цінностей у домі Ільїна, вони не забудуть ніколи. Витвори мистецтва знаходилися в приміщеннях, вражених сирістю, підвалах. Меблі XVIII століття — побиті шашелем. Чимало старовинних книг заражені грибок, який знищує цілі сторінки. А то й погрізені мишами... Здається, уже з цих фактів видно, наскільки суперечливою була натура колекціонера. Збираючи і зберігаючи неабиякі багатства він - і ми не можемо про це не сказати — був одним із тих, хто ці багатства уроблював. Доходило до того, що якби ніні не втрутилася держава, багато речей, які не стали б предметом купівлі-продажу через свою ветхість, могли б просто остаточно загинути, перетворитися на купку сміття.

Кор.: Про які ж ще уподобання й пристрасті колекціонера свідчить віднайдена колекція?

О. Ч.: Це був чоловік глибоко віруючий. Прихильно ставився до церковного культу, обрядів, вивчав їх. До культових речей ставився дуже любовно, надаючи їм якогось символічно-містичного значення.

Колекціонер був, я гадаю, мізантропом, тобто людиною, яка сприймала інших людей і світ доволі цинічно. Підтвердженням цієї думки видається й той факт, що він лишив свою колекцію без заповіту.

Важлива особливість світобачення Ільїна - його монархічні симпатії. Має великий пієтет до таких історичних осіб, як Петро Перший та Катерина Друга. Не міг наш колекціонер у силу своїх переконань також сприйняти державних уподобань українського народу, дуже скептично ставився до перспективи української державності. І разом з тим — скрупульозно збирав усе, що стосувалося історії і

культури українського народу. Про це свідчить хоч би таке: серед паперового шмаття та старих газет судові виконавці знайшли неабиякий раритет — перше видання "Кобзаря" Тараса Григоровича Шевченка. Втім, не виключено, що це — підробка.

О.Б.Ільїн, як видно, збирав їх. Та не завжди зберігав у належних умовах.

Серед раритетів, які стосуються української історії (нашого міста зокрема), виявлено книги маршала Мармона. І це при тому, що свого часу Олександр Борисович просив мене зняти в Санкт-Петербурзі копії з деяких сторінок багатомного видання маршала, яке побачило світ у 1836-1840 роках. Згодом у газеті "Слїсавет" ці спогади були надруковані у перекладі українською. І яке ж було мого здивування, коли, готуючи до наукового опису книги з колекції, ми знайшли всі без винятку томи спогадів Мармона. До речі, з бібліотеки Слїсаветградського військового училища... А Олександр Борисович, чудово знаючи все це, навіть не натякнув, що в нього є щось подібне! Втім, він міг просто забути про це, адже я вже говорив, у яких умовах зберігались книжкові багатства.

Кор.: Чому ж колекція стала доступною для фахівців лише тепер?

О. Ч.: Після несподіваної кончини Олександра Борисовича його племінник і племінниця, котрі жили з ним у тому ж будинку, всіляко протидіяли спробам встановлення самого факту існування колекції; про те ж, щоб вони звернулися до відповідних органів із заявою провести передбачену законом реєстрацію даного майна, і говорити не доводиться.

Втім, у своїх заявах на ім'я прокурора племінник і племінниця доводили навіть сам факт існування колекції...

Хоча, мушу зауважити, саме це питання (юридичне) не входить у компетенцію комісії. Наша справа — у максимально короткий час опрацювати знайдене таким чином; щоб воно із набору цінних речей перетворилося на дійсно добре обліковану колекцію. Ця колекція потребує також особливих умов для зберігання.

Кор.: Чи є у нашому місті можливість забезпечити ці умови?

О. Ч.: У нас є приміщення, де можна такі умови створити. Адже досі ми не мали справи з такими великими колекціями речей. Втім, перш ніж потрапити до музею, меблі та інші речі потребують тонкої реставрації (а це ще й неабиякі кошти). Перенести меблі в зали краєзнавчого музею нині поки що неможливо і з огляду на те, що вони вражені грибок, сирістю та шашелем.

Кор.: Ваша комісія носить тільки дорадчий характер...

О. Ч.: Так, ми нічого не вирішуємо, а лише подаємо свої висновки на основі вивчення і опису речей Ільїна до державної адміністрації, якій належить підготувати рішення і подати в інші інстанції.

Якщо буде визнано, що колекція О. Б. Ільїна є національною цінністю, то це забезпечить відповідне ставлення до неї і з боку виконавчої влади, і з боку судових органів. Нині, паралельно з аналізом колекції, ведеться розслідування походження речей; це походження в ряді випадків виглядає доволі незрозумілим, а то й сумнівним. Так, на посуді знаходимо музейні номери, на книгах — штампи нині діючих наукових бібліотек...

Кор.: В якій стадії знаходиться робота по опису колекції?

О. Ч.: Комісія підготувала до опису майже всі наявні речі і всі книжкові багатства. Оскільки ця робота теж потребує коштів, складено кошторис, затверджений головою комісії і відповідними фінансовими структурами облдержадміністрації. Ці гроші підуть на технічне забезпечення, бо всі члени комісії працюють безплатно, на ентузіазмі, не покладаючи рук і не рахуючись із часом. Роблять це, незважаючи на те, що робота з деякими "хворими" речами створює й певну загрозу здоров'ю. Але перемагає науковий інтерес.

Кор.: Чи є речі, які набули вже повної непридатності?

О. Ч.: На жаль, так. Приміром, багато томів єдиного зібрання творів Федора Сологуба, яке в усі часи дуже цінувалося знавцями-бібліофілами. Чимало полсовано ікон — реставрація їх потребуватиме неймовірних зусиль... Взагалі, колекція потребує зусиль багатьох фахівців у різних галузях реставрації. Певно, колекціонер і сам це розумів, знав, що сам не впорається і з децицею цієї роботи. Знав, але не поспішав попросити допомоги у спеціалістів.

Кор.: Якими даними про походження самого Ільїна володіє комісія?

О. Ч.: Підтверджен чуток про те, що Олександр Борисович походить із знаменитого дворянського роду, ми поки що не знайшли.

Кор.: Наскільки відповідають дійсності твердження, що це був один із найбільш визнаних колекціонерів старовини на просторах колишнього Союзу?

О. Ч.: Як можемо судити з листів від його колега-колекціонерів, виявлених судовими виконавцями, на просторах колишнього Союзу це був дійсно помітний авторитет серед колекціонерів. Речі, які йому пропонували, завжди коштували великих грошей. Мимоволі замислюємося, де міг їх роздобути чоловік, який працював "на одну зарплату" — електриком на "Червоній зірці". Відповіді на це питання комісія поки що не має.

Кор.: Чи повністю виключається те, про що немало розмов і здогадів: нібито напівкримінальне походження деяких речей колекції?

О. Ч.: Зіткнувшись із такою великою кількістю різноманітних цінних речей, зосереджених в межах однієї садиби, кожен мимоволі запитує себе про те ж саме. Але це питання поки що не має відповіді: ніяких прямих свідчень про зв'язок колекції О. Б. Ільїна з кримінальним світом комісія не має.

Людина, яка спокусила місто

("Народне слово", 1994 р., 8 лютого)

... О, если б из могилы
Прийти я мог, сторожовою тенью
Сидеть на сундуке и от живых
Сокровища мои хранить...
А. Пушкин.

Багато розмов, а ще більше чуток і пліток нині навколо Ільїна та його скарбів. Чи не забагато вчинено галасу, та ще й даремного? Переконали, що ні! Олександр Борисович та його спадщина — феномен нашого міста не уялений і не вигаданий. Збирача антикваріату такого рівня місто не мало і не матиме вже ніколи. Поки компетентна комісія намагатиметься описати та оцінити історико-художню та матеріальну вартість накопиченого Ільїним добра, спробуємо розповісти про нього самого.

Не збираюсь писати біографію Олександра Борисовича — вона мені майже не відома. Це лише декілька штрихів до його портрета. Я чітко усвідомлюю, що мої уявлення про Олександра Борисовича неповні та суб'єктивні, але це Ільїн, яким його знав я, яким він запам'ятався мені.

Ким же він був насправді — скромний електрик у спецодязі, з незмінною сіткою в руках, завісник міських книгарень? Подвижником? Безкорисливим диваком? Невтомним шукачем історико-культурних раритетів? Мисливцем за скарбами? А може, то була людина одержима манією знаходити та ховати від людей шедеври? І взагалі, чи можемо ми називати Олександра Борисовича

видатним колекціонером? Деякими рисами своєї вдачі, поведінки та способу життя Ільїн нагадував відомих літературних героїв: Плюшкіна, підпільного мільйонера Корейка, барона із "Скупого лицаря" Пушкіна... В ореолі легенд і міфів цій людині судилося залишитися назавжди. На багато загадок відповідей, боюсь, ми так і не отримасмо.

Коли міська газета після того, як почалося перевезення ільїнських скарбів до державних сховищ, звернулася до мене з проханням розповісти про Олександра Борисовича, я рішуче відмовився, згадавши латинське прислів'я: "Про мертвих або говорити добре, або мовчати". А змінити своє рішення мене змусила одна незаперечна істина. Ми повинні бути вдячні Ільїну хоча б за те, що він свою збірку не забрав у могилу, вона (чи її залишки) існує реально. Ільїн володіє мало не енциклопедичними знаннями, мав неабиякий художній смак та розвинену інтуїцію, був талановитим реставратором і палітурником, тобто мав усе для того, щоб стати видатним колекціонером, та, на превеликий жаль, цього не сталося. Олександр Борисович, м'яко кажучи, не відчував ні любові, ні поваги до країни, у якій жив, та її народу. Він накопичував знання та скарби для себе, тільки для себе, виключно для себе; у нього не було ні певної системи, якою б він керувався при збиранні, ні чітких критеріїв, ні високої мети. Відомий болгарський письменник Богомил Райнов пише: "...За певних обставин колекціонування може стати справжньою творчістю, а сама колекція перетворюється в самобутню організовану творіння, що якоюсь мірою віддзеркалює особистість колекціонера". Зрозуміло, у випадку з Ільїним про це годі й говорити. Все життя віддавши цій пристрасті, Олександр Борисович позбавив навіть себе задоволення помилуватись своїми скарбами у повному обсязі. Хаотичне нагромадження цінностей призводило до того, що, частенько він сам уже не міг знайти, коли виникала потреба, необхідну річ.

Моя перша зустріч з Ільїним відбулась на початку 60-х років, а знайомство та спілкування з ним, щоправда з великими перереаами, тривали понад 30 років. Уже працюючи в картинній галереї, досить часто спілкувався з Олександром Борисовичем. Він неодноразово запрошував до себе, та я не скористався такою нагодою. І річ не стільки в притаманній мені лінькуватості, а в тому, що на той час я добре знав, хто такий Ільїн і як він приймає гостей. Всі, без винятку, відвідувачі Олександра Борисовича ділились на дві категорії. Для зручності назовемо їх так: "допорожці" (та їхній різновид "підерушники") і "запорожці". Влітку переважно більшість своїх гостей Ільїн приймав на подвір'ї під грушею: дещо виносив та показував, розповідав. У "підерушники" потрапив навіть наш відомий красзнавець та письменник Микола Смоленчук. Дотепно, з гумором розповідав про це Олександр Борисович. Письменник тоді збирав матеріали для історичного роману "Білі бланкети", і йому потрібна була "Історія України-Руси" Грушевського. А в кого її шукати, як не в Ільїна? Отам, під грушею, у трусах і провіє декілька тижнів за читанням та конспектуванням Грушевського письменник, вразивши Ільїна кількістю випитих відер води (чи знав Ільїн, що Микола Кузьмович хворів на цукровий діабет?) та лякаючи сусідок своєю оєрядністю. Як не дивно, Ільїн ще й почувався ображеним. Мовляв, невдячним та забудькуватим виявився письменник: адже роман за його допомогою написав, а от подарувати з присвятою так і не спромієся.

А в холодні пори року відвідувачі допускались до порога. Сам Олександр Борисович у кожусі, валянках та шапці стояв у коридорі, а "допорожці" мерзли на вулиці. Нарешті, лише одиниці допускались за поріг.

... Цікаво, до якої категорії відвідувачів потрапив би я, якби все-таки скористався запрошенням Ільїна? Враховуючи, що Олександр Борисович частував мене плодами з тієї знаменитої груші, то це і є відповіддю на моє запитання.

Улюбленою темою розмов Ільїна зі мною був наш красзнавчий музей. Історія їхніх взаємин — дивовижна! Олександр Борисович протягом багатьох років був головним консультантом і експертом красзнавчого музею. У ті часи визначити, де закінчувались музейні збірки і починалась колекція Ільїна, було неможливо. Ільїн був переконаний, що не існує людей чесних і непідкупних. Він був великим спокусником і мінійлом. Як і тоді, так і тепер впевнений, що Олександра Борисовича навряд чи есеріоз могли зацікавити ті речі (ікони, церковні книги), які я привозив до галереї із експедицій по області. Але він, бувало, місяцями набридає мені, пропонуючи різноманітні варіанти обміну. Найпростіший такий: замінити більш цінні ікони та книги, які йому сподобались, на менш цінні, які він принесе, а я отримаю від нього винагороду. Мої заперечення, що я збираю експонати не для себе особисто, а для картинної галереї, а значить вони мені не належать, і я не можу ними розпоряджатися таким чином, Олександр Борисович просто не сприймав. Він щиро дивувався: "Ви любите мистецтво, розумієтесь на ньому, то чому ж ви нічого не збираєте?" І наводив приклади з історії красзнавчого музею. Спілкування з Ільїним проходило за майже однаковим сценарієм. Привітавшись та оглянувши нові надходження, якщо вони були, Олександр Борисович починав:

— Володимире Миколайовичу! А в музейній бібліотеці є книги Шильдера "Імператор Александр I" із золотим обрізом?

— Так. Я їх бачив.

— А ви знаєте, що то мої книги?

— Як то?

— Ну... Розумієте, я їх подарував музею, а, якщо точніше, обмінявся з ним. А портрет полковника Красноглазова, фундатора Успенського собору, зберігся?

— Немає. Є портрет фундаторів Знамянської церкви — подружжя Купченкія,

— То я знаю. Але портрет Красноглазова набагато цікавіший. Немає, значить?.. А знаєте, чия то робота? Колишнього директора. Коли він покидав музей, то вивіз декілька машин з книгами та картинами. От розшукайте його, подайте в суд, нехай він поверне, що вкрав.

За Ільїним виходило, що майже всі музейні експонати з'явилися з його благословіння або були ним подаровані. Фонди красзнавчого музею Олександр Борисович знав як мало хто із його працівників. Слухав розповіді Олександра Борисовича, і мимоволі спадало на думку, що історія красзнавчого музею в післявоєнний час — то історія його тихого розкрадання Ільїним за участю та при потуранні музейних працівників. А ми інколи дивуємось, чому такі бідні наші музеї, чому у фондах майже немає цінних експонатів.

Якось на декількох іконах я виявив написи червоном олівцем "Ільїн". Оглянувши їх, Олександр Борисович підтвердив: "Так, це мої ікони. Мені їх привезли із Новогеорґіївська". Я так і не з'ясував, чому Ільїн їх не забрав: чи забув, чи передумав, а найвірогідніше, залишив взамін. Складалось враження, що нині Олександр Борисович шкодує навіть за тими речами, які вимушений був залишити в музеї, а надто ж за "своїми", які віддає музею в обмін.

Врешті-решт, Ільїн (змирившись, що зі мною угода не відбудеться) запропонував ледве не ідеальний варіант обміну уже для картинної галереї. Ми йому, з дозволу керівництва, передаємо ті декілька ікон та книг, які його зацікавили, а він нам — ранню роботу Осмьоркіна, диван з будинку Паученка та диплом, яким була нагороджена іконописна майстерня Паученка. Зрозуміло, що і цей задум Олександра Борисовича не увінчається успіхом.

Поступово мені набридли такі пропозиції Ільїна, його відверта, якщо можна так висловитись, музеєфобія. Одного разу я не витерпів і сказав: "От ви, Олександр Борисовичу, зневажаєте музейних працівників, вважаєте їх некомпетентними та ще й крадіями! А ви самі, як головний консультант музею, неваже ви не краді? Так, знаю... Ви завжди щось давали взамін. Та неваже ви думаєте мене перекопати, що міняли шило на мило, тобто давали більш цінне, ніж забирали. Хіба це не різновид розкрадання, тільки більш витончений, підступніший?"

Ільїн від несподіванки отетерів на якусь мить, втратив дар мови, на щоках з'явилась подоба рум'янцю, а на очах виступили сльози. Затинаючись, він заговорив: "Я... не злодій, я не... злодій. Я нічого не вкрав!" Швиденько схопив свою сітку і буквально втік. Після цього інциденту Олександр Борисович перестав відвідувати картинну галерею, і наше спілкування припинилось.

Трапилось це років зо два тому.

Отже, одним з основних, хоча й не єдиним, джерелом походження скарбів Ільїна, був краєзнавчий музей та наше місто в цілому. У пошуках скарбів Олександр Борисович обійшов його уздовж і впоперек неодноразово. Все, що було у місті цінного та коштовного, як правило, осідало в Ільїна. У багатьох мешканців міста він щось викупив, виміняв або вициганив. Він не дивно, кумиром серед колекціонерів для Ільїна був... Дмитро Яворницький. До речі, Олександр Борисович захоплювався українською історією, але зневажливо ставився до всього українського (мови, церкви, культури й т. д.) в житті. Спроби пояснити йому, що він чинить нелогічно, були марними. Він пояснював це так: історія України просто набагато цікавіша від російської. Так от, книгу І. Шаповала "У пошуках скарбів", присвячену Яворницькому, Ільїн проштудював ґрунтовно.

Розмов про долю своєї колекції та її склад Олександр Борисович твердо уникав. Мене він, приміром, запевняв, що наявні у нього картини та ікони давно обмінює на книги. Здається, у 1978 році Міністерство культури України видало постанову про взяття на облік приватних колекцій. Мій легковірний колега, зустрівши Ільїна, відразу ж і почав: "Ну, Олександр Борисовичу, коли до вас можна прийти?" "А з якого приводу?" — запитав Ільїн. "Ну, як же! Колекцію вашу описувати!" На що Ільїн нецензурно вилаявся і скрутив дулю.

Сумніваюся у тому, що Ільїн був віруючою людиною, хоча церкву відвідував регулярно, спілкувався з євдиками, був активістом релігійних громад. Якось я жартував: "Якщо ви, Олександр Борисовичу, по-справжньому віруюча людина, то чому б вам не продати вашу колекцію і на виручені кошти не побудувати храм на честь святого Іллі, який би так і називали Ільїнським?" Ця ідея його залишила байдужим. Пам'ятаю, що ми всерйоз пропонували Олександру Борисовичу ще й таке. От ви передасте чи продасте свою колекцію державі, а натомість будете її вічним хранителем, та й музей носитиме ваше ім'я. Зробіть так, як, приміром, Іван Гончар у Києві! Між іншим, цей подвижник української культури витримав у застійні часи шалений тиск з боку КДБ. Його намагались скомпрометувати, змушували віддати свої скарби державі без будь-яких гарантій, що вони будуть збережені. А в той же час у нашому місті Ільїн без перешкод міг збирати заборонені книги та обмінювати їх, не кажучи вже про ікони та дорогоцінності. Диво, та й годі!

Був час, коли Олександр Борисович поширював чутки, що заповів свою колекцію Ермітажу. А взагалі, історія з Ільїним та його скарбами нагадує скандально відому справу львівського колекціонера Островецького. Той заповів свою збірку музею образотворчих мистецтв ім. Пушкіна у Москві. Але львів'яни через суд довели, що колекція Островецького зібрана у Львові і складається в основному з речей, або викрадених зі львівських музеїв, або ж видурених у мешканців міста. До того ж, Островецького, як з'ясувалось, співробітничав з НКВС і писав доноси на власників приватних колекцій та цінних речей з метою прибрати їх до своїх рук. Я зовсім не ототожнюю Ільїна з Островецьким, але схожість між ними була.

Захоплюючи, майстерно, із знанням справи розповідав Олександр Борисович про пошуки ним знаменитого Євангелія на пергаменті із Покровської церкви єдиновірців м. Єлисаветграда. Я навіть радив Ільїну записати цю історію та інші про пошуки цінних книг. Я вже тоді мав підозру, що Олександр Борисович таки здобує той раритет, тільки не хоче признаватись.

Чи не остання авантюра Ільїна — це заміна цінних ікон у храмах, що відкривались. Він приносить місцевим художникам репродукції, по яких вони за 100-200 крб. писали якісь імітації ікон. Ільїн же обмінював їх на старовинні ікони у церквах, благо для віруючих нова, та ще й яскрава ікона значно цікавіша, ніж потемніла від часу.

Приватні колекції існували в нашому місті задовго до Ільїна. Олександр Борисович знав про них та своїх попередників — Єлисаветградських колекціонерів. І можна не сумніватися, що найцінніші експонати якщо й не збереглись в Ільїна, то, в усякому разі, пройшли через нього. Так, наприклад, Олександр Семененко згадує збірку гравюр військової тематики генерала А. А. Адабаша, яка вважалась першою в Росії. Теорії із приватних колекцій були широко представлені на Першій Єлисаветградській художній виставці 1913 року. Редактор місцевої газети "Голос Юга", член Державної Думи Дмитро Горшков надав у розпорядження організаторів виставки 18 творів образотворчого мистецтва (І. Левітан, І. Гінзбург, О. Кисельов, К. Первухін, Є. Поленова та ін.). А ще слід назвати приватні колекції Л. Пецанського, родини Барковських, В. Флоровського, В. Харцівеа, М. Бракер, В. Дроботковського, О. Михалевича та інших.

Ми знаємо назви багатьох робіт, створених у Єлисаветграді Петром Крестоносцевим, Феодосієм Козачинським, Ісааком Данишевським та ін., але не знаємо місця знаходження самих картин. А куди поділись із краєзнавчого музею знаменита картина В. Волкова "Імператор Петро та гетьман Павло Полуботок", сорочка-вишиванка Полуботка? Адже достеменно відомо, що ці реліквії зберігались у нашому місті. Якось в одного колекціонера ми придбали графічний портрет Шевченка. Як виявилось, до нього він потрапив від Ільїна; був то портрет Кобзаря дійсно унікальний, прижиттєвий (1860 р.), виконаний лейпцігським майстром Ф. Брокгаузом. Коли я повідомив про це Олександра Борисовича, він визнав, що "прошляпав". Отак, чисто випадково, не від Ільїна ця реліквія потрапила до нашого музею, а я повірив в існування Ільїнських скарбів.

Певно, багато мешканців міста пам'ятають колекціонера Олександра Корецького, який відкрив у своїй квартирі музей. Збірка була у нього невелика, але цікава і різноманітна. Тут був і живопис (найціннішим вважався портрет Ермака, виконаний, якщо не помиляюсь, Козачинським), музичні інструменти (виділялась цитра), колекція (декілька десятків) козацьких люльок, цвітнянська кераміка. Олександр Якович Корецький мріяв, щоб й інші колекціонери наслідували його приклад, щоб якомога більше людей могли побачити їхні колекції. На жаль, цей чудовий почин розвитку не набув і закінчився доволі сумно. Корецький осліп, а експонати з його домашнього музею порозтягували. Наскільки мені відомо, Ільїн і тут поживився.

... Як розпорядитись скарбами Ільїна? Розділити їх, усунувши від цієї справи художній музей? Чи створити новий музей на базі цієї збірки як філіал краєзнавчого музею? Але ж Ільїн — то не Яворницький, не Гончар! Не будемо гадати, що вирішить спеціальна комісія. Головне, з'явилась надія, що Ільїнські скарби ми нарешті побачимо.

Смерть подпольного миллиардера

("Комсомольская правда", 1994 г., 16 лютого)

Вообще-то Александр Борисович Ильин поест любил. Но что касается пищи, вкус у него был оригинальным. Никакого спиртного не пил, вероятно, никогда. И перед ужином не пил, и перед завтраком. Даже по огромным праздникам. Не ел черную и красную икру. Не любил. И крабов не любил, и севрюгу, и балык. Даже котлету по-кировоградски не заказывал, по меньшей мере, лет тридцать пять.

А где бы он ее, собственно, заказал? По ресторанам ведь не ходил, а в столовой пища, сами знаете, какая. Котлета без мяса, каша без масла, чай без чая. А он ведь и объедки с чужих столов собирал. Не для себя, конечно. Жизнь держал, кур, уток. В общем, жил на зарплату электрика.

Его кирзовые башмаки вызывали зависть у местных бомжей. Синий спецовочный комбинезон заменял шикарный костюм. Плащ и кепка также прошли испытание десятилетиями. В этой одежке Ильин и в люди ходил, и на свалку. Собирал там старье — огрызки кожи, книги, металл и другой мусор.

Одни говорили, что он чокнутый, другие обзывали Плюшкиным, третьи считали великим коллекционером. Причем полгорода знало о том, что Ильин миллионер. Не в нынешних фантиках, а в старых советских рублях. Но о количестве этих миллионов, а точнее, о размере коллекции, никто, кроме членов его семьи, даже не подозревал.

Сорок миллиардов долларов. Такой цифрой ошарашила своих читателей кировоградская "Вечёрка". А потом напечатала поправку — опечатка, дескать, вышла, на самом деле сумма еще больше.

Вспомнили о сокровищах гетмана Полуботка, с помощью которых некоторые народные избранники собирались Украину на европейскую дорогу вывести. Тогда неуязвка получилась — английские банкиры зажали казацкое золото. Здесь же дело верное — достаточно продать коллекцию подороже, а на вырученные деньги и долги государства покрыть, и светлое капиталистическое будущее построить. Не одно на всех, а каждому в отдельности. За тысячу долларов. Именно столько на долю каждого отдельно взятого гражданина приходится.

Столь оптимистические прогнозы появились после смерти тайного — и самого богатого в бывшем СССР коллекционера. Сначала его уход остался незамеченным, но вскоре на черном рынке, а потом и в "Букинисте" начали появляться раритеты.

Несколько книг специалисты сумели выкупить для областной библиотеки, но вскоре выяснилось, что казна обладминистрации не бездонна и многие раритеты могут попасть в случайные руки. Пришлось поднять вопрос о переписи коллекции.

Ближайшие родственники покойного, его племянники, пустить в дом судебного исполнителя отказались, а переступить порог частного владения без их согласия местные власти долгое время не решались. В конце концов, поняли, что законные основания для этого все же имеются — ведь прямых наследников вроде бы не осталось, а значит, государство обязано взять под контроль имущество, чтобы передать его через полгода, согласно закону, наследнику.

Не исключено, что "дети лейтенанта Шмидта" начнут расти, как грибы после дождя. Но пока претенденты на наследство — племянники и государство. У государства шансов, конечно, побольше. Законы ведь у нас такие, что трактовать их можно по-разному. Хотя доказать, что вся коллекция принадлежала Ильину, будет непросто. Ведь жил он с родственниками под одной крышей. Есть и другие нюансы.

Получив доступ к сокровищам Александра Борисовича, члены комиссии, созданной госадминистрацией, были потрясены условиями, в которых хранились ценнейшие памятники культуры. В распоряжении семьи имелось два помещения — недостроенный флигель и большой дом. Флигель вообще не отапливается. В доме нет водяного отопления, только печка. Полы прогнили, потолок протекает. Уборка в доме не делалась, наверно, лет пять. Везде горы мусора, на старинных иконах три пальца пыли.

Очевидно, все средства тратились на коллекцию. Люди вели аскетический образ жизни, не жалели себя. Доставалось незаслуженно и шедеврам. Раритеты хранились в подвалах, на чердаках, в старых сундуках или попросту были свалены в углах. На многих книгах плесень, ползают мокрицы. Некоторые страницы уже здорово "почитали" мыши. Мебель XVIII века ест шашель...

Ильин прекрасно знал ценность своих сокровищ, но поместить их в нормальные условия, наверно, не мог. Хотя достаточно было продать лишь малую их толику, чтобы отремонтировать дом, провести газ, телефон, паровое отопление. Но для этого нужно было с чем-то расстаться.

Он был прекрасным реставратором и переплетчиком. Со всего Советского Союза к нему приезжали заказчики. Но денег за работу он никогда не брал, просил картины, книжки, иконы или серебро для работы. Умел подделывать старину. Ценнейшие книги пылились без обложек, а он одевал в шикарный переплет дешевку. Случалось, "старил" листы, чтобы продать подороже, и этот фокус неоднократно сходил ему с рук. Даже лучшие специалисты не всегда замечали подделку.

Отношения с церковью у покойника также были специфическими. Верил он в Бога или нет, сказать сложно, но посты соблюдал, с владыками общался. Когда ему намекали, что неплохо бы пожертвовать что-нибудь, делал вид, что не понимает. Даже идея продать кое-что из книг и на вырученные деньги построить церковь в честь пророка Ильи, которая называлась бы Ильинской, не соблазнила Александра Борисовича. Не хотел он делиться с Богом. Обменяться — другое дело. Высматривал в деревенских церквушках старые иконы, потом заказывал молодым художникам дешевые копии и оставлял их вместо увезенных оригиналов.

Сомнительная судьба остальных экспонатов коллекции. Версия о принадлежности к древнейшей фамилии Римских-Корсаковых пока не подтверждается. Даже штампов фамильных на книгах нет, зато есть другие.

В 1918 году отец Александра принимал участие в ликвидации антоновского мятежа. Происходило это недалеко от его родного Рыбинска. Дворянских поместий в округе было много. Не они ли стали первоисточником ильинской коллекции?

Судьба самого Александра Борисовича очень таинственна. Родился он в 1920 году. Что делал до 1942-го, непонятно. Явными недугами не страдал, но на войне не был. В своё время его отчислили из института, а в 1943-м восстановили. В 1944-м участвовал в групповой краже, за что был отправлен в места не столь отдаленные. Получил по тем временам смешной срок — 3 года. Отсидел только год. Потом в его биографии белое пятно. Целых пятнадцать лет о человеке ничего не было известно. Это при нашей-то паспортной системе.

Еще один нюанс. В Кировограде дом Ильина стоит в глухом месте. Рядом с масложиркомбинатом, на "великом масляном пути", по которому несут наворованное. Но на ильинский лаковый кусочек никто почему-то так и не позарился. И работники КГБ его не трогали, хотя других людей, хранивших одну-единственную икону, до ручки доводили. Странно...

А вообще-то мы должны благодарить Ильина, что собрал столько ценностей в одних руках. Их ведь все равно растащили бы. Во всяком случае, он в этом не сомневался.

Судя по всему, основания не доверять людям у него были. В дом почти никого не пускал. Гости делились, как правило, на "допорожцев" и "подгрушников". Летом принимал на улице под грушей, выносил кое-что, показывал. Один местный писатель просидел под этой грушей несколько недель, работая над очередной книгой, а в дом так и не был пущен.

Зимой посетители мерзли возле порога, переступить через который устаивались чести единицы.

Интересный был человек этот Ильин. Я видел его фотографии в молодые годы. Глаза колючие, злые. В последние годы жизни, говорят, он здорово изменился. Видать, общение с духовными ценностями здорово повлияло на него. Стал общительным. Был главным консультантом отдела редких книг, владея энциклопедическими знаниями, щедро делился ими со студентами. Давал интересные снимки газетчикам. Начал даже редкие книги в библиотеку приносить — чтобы переснимали для читального зала. Может, и завещание не оставил потому, что хотел передать свои сокровища музею, да не успел или не хватило сил для такого поступка, вот и держал коллекцию в темнице.

Прятать от посторонних глаз было что. Члены комиссии вывезли около пятисот мешков. Количество экспонатов назвать пока невозможно. Под некоторыми обложками спрятано семь-восемь книжек. Половина из них не старше 20-го года XX века, есть оригиналы XV-XVI веков. Стоимость шедевров определить очень трудно. Книга "Византийские эмали" издавалась на протяжении десяти лет, себестоимость в ценах конца XIX века — 12 тысяч серебряных рублей, но в продажу она никогда не поступала. Попробуй определи ее сегодняшнюю стоимость.

Четырехтомник "Царская охота", над которым работали Бёнуа, Репин, другие известные художники, также тяжело поддается оценке. Если подтвердится подлинность портрета Екатерины II кисти Левицкого, ему также не будет цены.

Коллекции микроскопов, телескопов, археологических предметов, иконы, картины, книги. За два дня все это не оценишь, люди работают уже больше месяца, и пока конца-края работе не видно. Но уже сейчас можно сказать, что кое-чего специалисты недосчитаются. Исчезла Библия Ивана Федорова. После смерти Ильина книга всплыла на одном из аукционов далеко за пределами СНГ. Тот ли это экземпляр, неизвестно, но правильность решения о проведении регистрации коллекции сомнений не вызывает.

Был случай, когда Ильин просил знакомого, уезжающего в Ленинград, сделать выписки из книги генерала Мармона. Потом выяснилось, что у него есть полное собрание сочинений этого автора, о котором он даже не подозревал. Теперь же все будет систематизировано, книгами можно будет пользоваться, специалисты спасут, в конце концов многие культурные ценности от преждевременной смерти и вернут людям.

Пока в доме Ильина все по-прежнему. Полы до сих пор не метены, на кухне стоит грязная кастрюля, из которой торчит серебряная ложка Фаберже. Но не исключено, что часть коллекции останется все же у племянников Ильина. В этом случае они должны будут обеспечить сохранность раритетов, а если захотят что-нибудь продать, то в первую очередь должны оповестить об этом государство.

А впрочем, есть ли у них нужда что-либо продавать? Голодная смерть, судя по всему, им не угрожает. В одном из подвалов найдена гора гуманитарной тушенки, полученной из США еще в 1945 году по ленд-лизу. Срок годности — 50 лет.

От Полуботка до Ильина

(*"Украина-Центр"*, 1994 г., №№ 4, 6, 7, 10)

В декабре на одном из западных аукционов была продана Библия Ивана Федорова за полмиллиона долларов. В связи с этим в Москве провели ревизию наличных в пределах бывшего Союза экземпляров известных Библий первопечатника. Кто-то вспомнил и о кировоградском пенсионере. Ведь Александра Борисовича знали не только в научных и музейных кругах. Он был вхож к высшему руководству православной церкви...

Скромный электрик был известен знающим людям и в Кировограде. Сразу после смерти коллекционера (22 октября) руководители научной областной библиотеки имени Чижевского, областного краеведческого музея, а также народный депутат Украины Владимир Панченко обратились (1 ноября) к представителю Президента в области Николаю Сухомлину с письмом по поводу будущего коллекции Ильина. В тот же день Сухомлин дал соответствующие распоряжения ряду должностных лиц, но...

Ситуация оказалась нештатной, и некоторые чиновники сочли наилучшим эти голоса вообще не услышать, а указание сверху проигнорировать. Коллекцией уже заинтересовались некоторые околоммерческие структуры. Одному из тех, кто посмел вслух заговорить о коллекции, пригрозили физической расправой. А некоторые книги Ильина уже появились в букинистических магазинах, и областной библиотеке пришлось срочно искать спонсоров, чтобы закупить их...

Была ли продана на аукционе Библия из собраний Ильина или это счастливое совпадение, говорить не приходится. Это из области догадок и фантазий.

Но это событие, а также настойчивость областной библиотеки и музея, поддержка со стороны первого заместителя главы облгосадминистрации Валерия Репало, в конце концов, спустя два месяца после первых обращений в администрацию, сдвинули камень с мертвой точки.

Решением суда из наследия Ильина изъято около полумиллиона предметов. Это по количеству в семь раз больше, чем в областном краеведческом музее. О качественном сравнении говорить не приходится. Несопоставимо! Распоряжением представителя Президента в области Н. Сухомлина 17 января 1994 года создана научно-консультативная комиссия по решению вопросов, связанных с коллекцией Ильина. Основная задача комиссии — каталогизация и оценка предметов коллекции, разработка рекомендаций относительно ее дальнейшей судьбы. Положение о комиссии предусматривает коллегиальность работы рабочих групп, описывающих коллекцию, и строгое ведение документации. Поэтому при полном соблюдении положения о комиссии утечка коллекционного материала при его обработке исключается.

Однако, если автобусные талоны номерные, то бланки, с которыми работает комиссия, не очень строгой отчетности.

Да и гласности в работе комиссии недостаточно. Думаю, по этим и другим вопросам ее руководители могли бы провести пресс-конференцию. Есть необходимость и в издании каталога коллекции Ильина.

Об этом стоит сказать, так как многие вещи к Ильину как раз и попали... из музеев и библиотек. Но это тема отдельного разговора.

Сейчас решается вопрос об изыскании на первичные нужды комиссии нескольких десятков миллионов купонов. Хотя это капля в море потребностей. Многие старинные вещи, книги, рукописи поражены шашелем, грибковыми болезнями. Нужны огромные деньги и умелые руки только для того, чтобы остановить их разрушение. Еще большие суммы необходимы для реставрационных работ. Но вопрос осложняется тем, что уникальная коллекция в настоящее время по сути бесхозная.

Голос комиссии о будущем коллекции всего лишь совещательный. Кроме того, и рекомендации комиссии о судьбе наследия Ильина пока нет. Так что окончательное решение может принять или же Кабинет Министров Украины, или же суд. Уникальное собрание, конечно же, может вернуться к родственникам Ильина. Но это маловероятно.

А теперь продолжим разговор о коллекции собственно.

Книги должны быть доступны для прочтения. Произведения искусства место в музеях и галереях. Именно этим руководствовались инициаторы изъятия коллекции Ильина. Собрание такого ранга может поставить Кировоград в научном отношении в один ряд с Киевом, Львовом, Одессой, Харьковом, Днепропетровском. Библиотека Ильина может стать подспорьем для создания в Кировограде одного из лучших гуманитарных университетов Украины. Так что как раз время подумать о создании финансового фонда по ее реставрации.

Если мы хотим, чтобы дети и внуки, не выезжая из города, получали должное образование, на спасение коллекции стоит раскошелиться. У государства, по известным причинам, денег нет. Но Елисаветград всегда славился меценатами. Это миллионер Лазарь Бродский, на чьи деньги построена Златопольская гимназия, семья Бракер, которая поддерживала лучших выпускников реального училища, Пашутин и многие другие. По большому счету первый елисаветградский трамвай построили тоже меценаты. Пора открыть и обнародовать банковский счет фонда спасения библиотеки Ильина. Но это все в будущем. А сейчас... Опись продолжается, и нас ждет еще немало открытий и находок, хотя сегодня уже кое о чем можно сказать.

Кроме книг, Ильину удалось собрать уникальные произведения искусства: картины, например, французских художников XVIII века, портрет Екатерины II кисти Д. Левицкого. Одна из крупнейших знаменитостей творчества Левицкого Н.М. Гершензон-Чегодаева писала в 1964 году: "В настоящее время судьба большинства из этих портретов (Екатерины II — В.П.) неизвестна". Что ж, кировоградская находка, возможно, кое-что проясняет. Кстати, о стоимости наследия Ильина. За два портрета Екатерины II казна отвела Левицкому в 1773 году тысячу рублей золотом. В то время царский червонец содержал 13,09 грамма золота Ч16 пробы, или 12 грамм чистого.

Коллекция Ильина — это не только живопись, это иконы, гравюры, скульптуры, старинная бронза и мебель, китайский фарфор, другая старинная посуда, старинное оружие, самовары, даже каменные топоры. Для опечатывания всего этого понадобилось около пятисот больших мешков. В день описывают не более десяти. Так что сколько тайн там может оказаться? Например, расплombировали один из мешков и среди прочего обнаружили первое издание "Кобзаря" Тараса Шевченко 1840 года. Тираж — менее тысячи экземпляров, известных сегодня — не больше десятка. Сколько было радости. Но увы. Если верить заявлению племянников Ильина — это муляж, или попросту — подделка.

Тема коллекции Ильина — одна из центральных в кулуарных беседах, на встречах коллекционеров в ДК Компанийца, хотя сам Александр Борисович на них не бывал. Не его это уровень. Однако многие старые коллекционеры его знали, иногда общались, помнят, подчас рассказывают какие-то интересные детали, штрихи к портрету. Но когда спрашиваю, можно ли на них сослаться в газете, делают круглые глаза... Боятся? Кого? Пока что единственный, кто не пожелал остаться неизвестным и дал согласие на эксклюзивное интервью — председатель правления городского клуба коллекционеров Евгений САВЧЕНКО.

— Ильина знал давно. Многому научился. Мастер великолепный, — рассказывает Савченко, — любую вещь из любого материала мог довести до ума. А если уже возьмется за какую-то старую книгу... Между прочим, у него была на реставрации и пара моих книг "Мифы классической древности" 1861 года издания Штоля и Евангелие XVIII века. Где они? У кого сейчас их требовать? Реставрировал он вещи и других людей...

Всегда поражала эрудиция Ильина. Он был ходячей энциклопедией. Думаю, заткнул бы за пояс любого из наших доцентов-докторов в вопросах истории, литературы, религии, искусства.

Сейчас говорят о криминальном привкусе его коллекции. Однако, зная его, в это не поверю. В старые времена на коллекционеров время от времени устраивали охоту. Отлавливали. Приписывали скупку и продажу благородных металлов, что было монополией государства. Хотя коллекционеры платили за изделие гораздо больше скупки и музеев.

— Как объяснить происхождение клейм на книгах, посуде?

— Некоторые из музейных реликвий могли стать бесхозными в годы войны. А что касается книг, то где книги из шести старых елисаветградских библиотек и девяти книгохранилищ, библиотек гимназий и училищ, церквей, дворянских домов и поместий? Сначала все это экспроприировали, потом списывали и уничтожали. В областной библиотеке не то что старых книг, но даже времен сталинщины, отпелели, застоя найти сложно. Много попадало Ильину именно из списанного, из макулатуры. Не думаю, что хотя бы одна из вывезенных его вещей или книг была в розыске. Так что спасал он книги или гробил — вопрос спорный.

— Много осталось. В библиотеке имеется зал редкой книги...

— Это остатки былой роскоши, свезенные со всей области... Я бывал в доме Ильина. Условий для хранения коллекции там не было. А в музее? Бывшие директора и работники этот музей разворовывали, как могли. Где есть площади, чтобы разместить собранное Ильиным? Разговор должен идти о многих сотнях квадратных метров. Потому может и Киев захотеть взять часть коллекции. Уж если коллекция изъята, то пусть находится в Кировограде. Кроме того, почему племянники Ильина отстранены от составления описи её? Почему ни один человек из городского клуба коллекционеров не попал в эту комиссию? Некоторые из нас наощупь могут отличить подделку от подлинника, раритет от ширпотреба. Зачем нужна эта таинственность при описывании вывезенного, эта кулуарность? А кому нужен был хаос во время изъятия коллекции? Ведь люди не знают, что у них вывезли, сколько мешков. А для некоторых ценных вещей из золота и серебра вполне хватило бы и кармана...

Старый юридический афоризм гласит: всякое правовое определение опасно. С одной стороны, разворовано государство, но нет законов, чтобы виновных привлекали к ответу. С другой стороны, люди десятки лет живут одной семьей, вместе собирают коллекцию. Присматривают за стариком до смерти. Хоронят его. Потом кто-то приходит, начинает что-то забирать, что-то оставлять и при этом говорят, что спасают бесценное национальное достояние на полном законном основании.

В газетах сообщалось, что коллекция Ильина собиралась тремя поколениями. Официальные исследователи сейчас скрупулезно изучают изъятые документы, письма, пытаются подтвердить или опровергнуть эту версию. Мы изложили ее такой, какой она запечатлелась в семейных преданиях.

Борис Николаевич Ильин, сын рано умершего кустика, имевшего медно-литейную мастерскую, образование начальное. Возможно, несколько классов гимназии. Наталия Александровича Римская-Корсакова, потомственная дворянка. Окончила Смоленскую Мариинскую гимназию с золотой медалью, знала четыре языка, играла, пела. В 1914 году вступила на экономическое отделение Московского коммерческого института. У меня в руках ее зачетная книжка, студенческий билет.

Революция невозможное сделала возможным. В городе Смоленске был зарегистрирован брак между рабочим и счетоводом Наталией Римской-Корсаковой. Бывшая дворянка стала женой рабочего. Новое пролетарское сословие, переезд к мужу позволили сохранить многие фамильные ценности Римских-Корсаковых, уберечь их от экспроприации и контрибуций.

Молодой токарь, прекрасный механик-самоучка, да еще с женой, с почти высшим экономическим образованием, быстро пошел вверх. Так уж случилось, что его направили восстанавливать какой-то маленький маслозавод в Вязьме. Потом был завод покрупнее в Витебске, потом крупный завод в Одессе. В Витебске в 1933 году многое из фамильного золота, серебра ушло в торгсин за продукты. А книги остались и даже приумножились. Хотя было и обратное движение. Однажды Борис Николаевич раздобыл отрубей. В 1933 году это был деликатес. Наталия выменяла их на прекрасное бельгийское ружье. Борис страстно любил охоту. Немного поголодали, ружье служит до сих пор. Войну пережили в Рыбинске. Трое детей, усыновили еще сирот. Наталия Александровна работала бухгалтером, ухаживала за домом.

И Витебск, и Одесса, и Рыбинск — старинные и богатые города — благодатные для коллекционирования. Предпочтение отдавали книгам.

Ну, а после войны Бориса Николаевича направили в Кировоград строить жиркомбинат. Директор строил завод, а по вечерам ходил разбирать развалины в округе. Ведь самому также надо было строиться... Недостроенный флигель из этого кирпича стоит на усадьбе до сих пор...

Поколение второе — дети.

Александру Борисовичу окончить Московский химико-технологический институт не удалось. Помешала война. Пошел работать электриком на электростанцию. По состоянию здоровья в армию не взяли. Уже после войны окончил Кировоградский машиностроительный техникум. Но за должностями не гонялся. Всю жизнь был электриком в жеке, тресте столовых и ресторанов. Работа для него была не главным. От отца перенял многие секреты литья, чеканки, секреты работы с металлом, прекрасно знал химию, физику, по старинным учебникам освоил переплетное дело, реставрацию книг. Рисовал. Увлекался искусством. Смыслом его жизни были книги, коллекции. Прожил с ней всю жизнь: без жены, без детей.

Младшей дочери Бориса Николаевича, Татьяне, Московский химико-технологический институт окончить удалось. Там познакомилась и вышла замуж за Ивана Ефимовича Подтелкова, который после ранения был направлен в Московскую военно-юридическую академию. Окончил ее с золотой медалью. Служил в Германии, на Дальнем Востоке. Занимал высокие посты, мог занять вообще высшие в ведомстве, но, говорят, были срывы...

Демобилизовался. Работал в суде, адвокатуре, прокуратуре. Татьяна Борисовна просила мужа стать на очередь на жилье, но тот отказался. Был он тогда помощником прокурора нашей области по следствию. Собирачество — болезнь заразительная. Татьяна Борисовна покупала книги, статуэтки, вазочки, серебряные вещи.

Третье поколение. Внуки.

Продолжали собирачество Ирина и Андрей.

Семья Татьяны Борисовны и ее родной брат Александр Борисович Ильин прожили в отцовском доме вместе 40 лет. Ирина и Андрей похоронили родителей, ухаживали за дядей Александром Борисовичем до его смерти 20 октября 1993 года. Он, как указано в свидетельстве о смерти, умер от атеросклероза сосудов головного мозга.

31 декабря 1993 года судья Кировского нарсуда Владимир Иванович Ярошенко принял решение о наложении ареста и изъятии бесхозного имущества, того, что именуется коллекцией Ильина и предварительно оценивается в несколько миллионов долларов.

21 февраля 1994 года прокурор города Вячеслав Павлович Пилипенко рекомендовал Андрею Ивановичу написать заявление, что он не возражает против проведения эксгумации тела Ильина и проведения экспертизы по поводу установления причины смерти.

Как говорит Андрей Иванович, изымавшая сторона подозревает его и сестру в убийстве старика. Племянники, мол, не могут претендовать на имущество покойного, так как не являются его прямыми родственниками. Но прокурор не может разрыть могилу Ильина без их согласия, как родственников. Даже если их кто-то подозревает в его смерти. Говорят, таков закон.

Суждения, высказанные в публикациях — это частный взгляд автора. (Прим. редакції "Україна-центр").

**Голові Національної комісії
з питань повернення в Україну культурних цінностей
при Кабінеті Міністрів України
Федоруку О. К.**

Вельмишановний Олександрє Касяновичу!

Науково-консультативна комісія по вирішенню питань, пов'язаних з колекцією О. Б. Ільїна, висловлює Вам та очолюваній Вами Національній комісії щиро подяку за організацію консультативної допомоги. Експерти, що приїздили до нас з різних установ Києва, разом з нашими фахівцями розпочали науковий опис і оцінку колекції. Проте кожен новий день роботи додає проблем, які самотужки вирішити складно. Основна з них — це проблема юридична. Для її розв'язання нам потрібен юрист-консультант високого професійного рівня. Тут без Вашої допомоги ми не обійдемося. Крім того, маємо на сьогодні потребу ще й в експертах по рукописах та рукописній книзі, східному мистецтву і європейському та російському образотворчому мистецтву XVIII-XIX ст.

Сподіваюсь, що ці проблеми нам легше буде подолати, якщо Ви особисто або члени Національної комісії та представники Міністерства культури відвідаєте Кіровоград для ознайомлення з колекцією О. Б. Ільїна. Прошу лише попередити мене про це заздалегідь.

З найкращими побажаннями.

Голова комісії, перший заступник

глави облдержадміністрації Репало В. М. 18.0 3.94.

Ірина ЛУКОМСЬКА

Хто успадкує унікальну кіровоградську колекцію?

("Вечірній Київ", 1994 р., 2 лютого)

Походження колекції Ільїна викликає чимало запитань. Ймовірно, частина її була сформована в роки війни (скажімо, з трофеїв), частина (як сокири кам'яного періоду) потрапила з громадських музеїв.

Арешт на майно померлого був накладений після того, як в букіністичних магазинах з'явилися книги, котрі, як відомо було в місті, належали Ільїну. Вірогідно, що до того, як колекцію взяли під охорону, вона позбулася й деяких інших коштовностей, якщо на книгах Ільїна стояв його герб, то, скажімо, на діамантах чи виробках із золота поміток не було. Опису ж свого зібрання Ільїн не робив. Тому основним завданням комісії буде розібрати й описати зібрання Ільїна, а також атрибутувати (тобто з'ясувати правдивість) предметів старовини. Все це дасть змогу уявити обсяги коштів, необхідних для консервації та реставрування окремих речей унікального зібрання.

Щодо прецедентів, то аналоги до особи Ільїна в різні часи в різних країнах були — траплялися такі люди в Англії, Франції... Це тип бібліомана та бібліофіла (Ільїн дуже багато читає) вищого гатунку. І вже традиційно, що після смерті таких людей "завали" накопичених ними цінностей розбирала держава: вона ж зберігала і раритети, і саму пам'ять про збирачів.

Припускають, що питання про належність колекції буде вирішене не раніше, як за рік — у разі, коли претензії на колекцію висунуть родичі. Однак навіть коли суд винесе рішення на користь родичів Ільїна, все одно держава виступатиме гарантом збереження цінностей. Вона проведе каталогізацію й реєстрацію колекції, і в разі, якщо її власники матимуть намір продати якісь речі з неї, то покупцем номер один тут є держава. Крім того, щоб стати власником спадщини, спадкоємцям доведеться сплатити солідне мито.

Подібних ситуацій у сучасній практиці ще не було. І тому як не закінчилася б ця історія, вона матиме силу прецеденту.

І останнє. У Кіровограді побоюються, що казкові цінності колекції Ільїна уже привернули увагу Києва, і столиця докладе всіх зусиль до того, щоб змусити провінцію поступитися ними. Але поки що такі побоювання нам видаються безпідставними: на початку минулого тижня наші спроби дістати хоч якусь інформацію про колекцію в Міністерстві культури закінчилися нічим; судячи з усього, там ще й не чули про існування цієї безпрецедентної для України приватної колекції.